

«РУСЬКА ПРАВДА» ЯК ДЖЕРЕЛО ЗАРОДЖЕННЯ НОТАРІАТУ В УКРАЇНІ

«RUSSIAN TRUTH» AS THE SOURCE OF ORIGIN OF NOTARIES IN UKRAINE

Долинська М.С.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ

Дослідження присвячене актуальним проблемам правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні. У статті на основі аналізу тексту пам'ятників права Київської Русі досліджуються інститут нотаріату та норми, що регулюють генезис нотаріальних норм. Автором розглянуто норми «Руської правди». Зокрема, звернуто увагу на укладення договорів та порядок спадкування за законом та за заповітом за часів Київської Русі.

Ключові слова: звичаєве право, «Руська правда», спадщина, заповіт.

Исследование посвящено актуальным проблемам правового регулирования нотариальной деятельности в Украине. В статье на основе анализа текста памятников права Киевской Руси исследуются институт нотариата и нормы, регулирующие генезис нотариальных норм. Автором рассмотрены нормы «Русской правды». В частности, обращено внимание на заключение договоров и порядок наследования по закону и по завещанию во времена Киевской Руси.

Ключевые слова: обычное право, «Русская правда», наследство, завещание.

Research devoted to the issue of legal regulation of notarial activities in Ukraine. On the basis of analyzing the text monuments of Kyivan Rus studied law notaries and institute rules governing the genesis of notarial law. The author considered the norm 'n Truth. In particular, pay attention to contracting and order of hereditary succession and bequest for the Kievan Rus.

Key words: customary law, «Russkaya pravda», inheritance, will.

Постановка проблеми. Питання про виникнення нотаріату в Україні та законодавче регулювання нотаріальної діяльності є логічною ланкою дослідження питань нотаріату, адже, не вивчаючи та не аналізуючи історію, неможливо побудувати позитивні перспективи розвитку як самого інституту нотаріату, так і нотаріального законодавства.

Умови для зародження вітчизняного нотаріату виникли з утворенням у IX ст. Київської Русі. Недостатньо вивченими в Україні залишилися процеси зародження нотаріату як норм права та законодавства, питання впливу древньоруського права на формування нормативно-правової бази нотаріату в Україні.

Метою дослідження є: охарактеризувати основне джерело права Київської Русі – «Руську правду», щодо вмісту нотаріальних норм.

За допомогою порівняльно-правового, історико-ретроспективного, діалектичного, логічного та інших методів провести аналіз норм «Руської правди», показати накопичення історико-правових знань щодо укладення договорів та порядку спадкування за нормами Київської Русі.

Стан дослідження. Питання історії нотаріату в Україні досліджували багато вітчизняних вчених. Слід відзначити праці українських та російських науковців та практиків: Ю. О. Зайки, Є.О. Рябокони, В.В. Баранкової, М. М. Дякович, С.Г. Благосіного, Л. В. Єфименка, В.В. Комарова, Р. Кочер'янца, О. І. Неліна, В.Д. Степаненка, В. М. Черниша, І. Г. Черемних, С. Я. Фурси та Є.І. Фурси, В. Шагіла, Л. Є. Шевчук (Ясінської), І. Й. Бойка, Б. Й Тишика, Б. Грекова, С. В. Юшкова, А. Яковліва, О. О. Зіміна, О. Е. Ліпшиц, І.Я.Терлюка, Л. Т. Білецького, М. Ф. Владимірського-Буданова, Р. М. Лашенка, Ф. І. Леонтовича, М. О. Максимейка, В. Н. Нікольського, М. Д. Чубатого, Я. Н. Щапова, інших науковців. У більшості у працях названих науковців висвітлювалися здебільшого галузеві проблеми зародження цивільного законодавства Київської Русі.

Виклад основних положень. Правовий інститут нотаріату нашої держави відбудовується не одне століття і, як кажуть «слово в слово» повторив усі етапи, що з найдавніших часів пройшов нотаріат Римської імперії та інших держав [1, с. 41].

Як зауважує Н. В. Сучкова, окремі риси нотаріальної діяльності прослідковуються в Росії, починаючи з X-XI століття [2, с. 14]. На нашу думку, це положення можна

застосувати щодо й України, оскільки зародження як нотаріату Росії, так і України відбулося за часів Київської Русі.

На думку І. Г. Черемних, безпосередніми підставами виникнення інституту нотаріату були: необхідність фіксації та закріплення виникаючих в процесі товарно-грошових відносин прав суб'єктів прав цивільного обороту, надання їм безспірності та доказовості; створення умов для функціонування та захисту інституту власності; потреба приватних осіб в наданні юридичної допомоги при укладенні угод, в юридичному визнанні та закріпленні набутих прав; сприяння здійсненню правосуддя [3, с. 19-20].

На думку дослідника історії українського права Володимира Шагіла, у Київській Русі звичаєве право проявлялося у декількох формах: в юридичних символах (наприклад, до символів належить руко биття в знак здійснення угоди купівлі-продажу); в численних юридичних прислів'ях (наприклад, «Що ухвалить старший город, на тім мусять стати пригороди»); у кодифікованому збірнику «Руська правда» [4, с. 31].

Основними джерелами права Київської Русі були звичаї, судові прецеденти та закони [5, с. 40].

Ми погоджуємося з думкою В.М. Черниша та В.Д. Степаненка в тому, що становлення давньоруського права відбувалося у два етапи: на першому з них (VI-IX ст.) завершується перехід від казуального до звичаєвого права; на другому етапі (IX-X ст.) завершується перехід від звичаєвого (усного) права до писаного [1, с. 42].

Основна частина звичаєвого права вказаного періоду була використана в історичній пам'ятці писаного права – «Руській правді». Як справедливо зазначає О.С. Яворська, в зазначеному першому кодифікованому акті українців звичаєве право було не тільки санкціоноване (узаконене), а й доповнено нормативними приписами держави [6].

«Руська Правда» – перший відомий нам кодифікований збірник юридичних норм українського права. На сьогодні нараховують 106 списків (названих за місцем їх знаходження чи ім'ям осіб, що їх знайшли), складених в 11-17 ст., які поділяються на 3 редакції: Коротка Правда, Просторова (поширена) правда, Скорочена Правда.

«Руська правда» не тільки розкриває процес становлення права, але й сама є визначною пам'яткою права Київської Русі. Норми «Руської правди» закріплювали привілейоване становище феодалів та їхнього оточення,

поширено захищали життя і майно панівного класу.

На думку Андрія Яковліва, «Руську правду» склав невідомий автор, великий знавець тодішнього права не лише українського, а й чужого; вона не мала характеру офіційного кодексу, але безперечно містила в собі норми діючого права [7].

Ми погоджуємося з думкою М. Д. Чубатого щодо значення «Руської правди» в історії нашого права, «що вона є головним твором, де зібрані правні погляди українського народу в першій добі, є немов підручником пізнання цілої правової системи, що панувала в Київській державі» [8, с. 459].

Центральне місце серед норм цивільно-правового характеру в «Руській правді» посідають норми, що регулюють питання власності і володіння. Хоча в тексті «Руської Правди» не було самого терміну для означення права власності, проте право власності і право володіння розрізнялися. Суб'єктами права власності були князі, князівські й земські бояри, дружинники, духовенство, купці, ремісники, смерди, закупі, тощо. Об'єктами права власності були земля, худоба, одяг, зброя, знаряддя праці тощо [5, с. 51].

Форми земельної власності в добу Київської Русі були різноманітні: князівський домен, боярська і монастирська вотчини, земля громади тощо. З аналізу норм статей 13, 14 Короткої Правди випливає, що «Руська правда» розрізняла право власності і право володіння, оскільки вони визначали порядок відібрання речі, котра перебувала у володінні іншої особи.

У «Руській правді» згадується про зобов'язання за договорами. Так, у статях 54, 55 «Просторової правди» передбачено, що невиконання стороною деяких зобов'язань могло не тільки тягти за собою майнові стягнення, а й давати потерпілій стороні за відомих обставин право на особу, яка не виконала своїх зобов'язань (продаж у холопи).

Деякі дослідники, зокрема М. Володимирський-Буданов, вважають, що купівля-продаж коней також здійснювалася при свідках чи в присутності митника [9, с. 48].

Особливе значення мав договір щодо продажу себе в рабство. У цьому випадку договір обов'язково укладався перед послухами (стаття 110 «Просторової правди»).

Норми «Руської правди» щодо речового та зобов'язального права викладаються лише як винятки, а тому більшість цивільно-правових відносин у XI-XII ст. і надалі регулювалися нормами звичаєвого права. Згідно з нормами звичаєвого права та «Руської правди», а також відповідно до судових рішень, способами набуття права власності на землю були: володіння, давність володіння, успадкування та дарування [10, с. 10].

Договори в «Руській правді» називалися «ряди», укладалися, як правило, на торзі усно і в присутності свідків або митника, а про письмові договори в даній пам'ятці права не згадується. Однак при укладенні деяких договорів вже Руська Правда вимагала присутності свідків (послухів). Так, для визнання договору купівлі-продажу холопа дійсним, необхідна присутність при його укладенні свідків і самого холопа. Серед відомих дослідників історії права цього періоду ніхто не наполягав на необхідності для визнання договору дійсним укладення письмових актів.

Як стверджують М. І. Комаров, Д.О. Пашенцев та С. В. Пашенцева, на Русі протягом тривалого часу нотаріат замінювався інститутом свідків, які фіксували факт укладення угоди чи заповіту майна [11, с. 204].

Нормами «Руської правди» також регулювалися договори купівлі-продажу, договори міни, договори особистого найму. Тут передусім визначено порядок купівлі-продажу челядина, порядок установаження добросовісного придбання речі. Якщо продавець збував річ, яка йому не належала, то угода вважалася нікчемною: річ переходила до її власника, а покупець подавав позов на продавця про відшкодування збитків.

Відповідно до змісту статті 37 Поширеної правди, «Якщо ж (хтось) купив на торгу що-небудь крадене, (а саме) коня, одяг чи худобу, то хай приведе двох вільних людей чи митника; якщо не знає, у кого купив крадене, то ці свідки повинні присягнути на його користь, а позивачу забрати свою знайдену річ, а з тим, що пропало з нею, нехай розпрощається, відповідач же нехай розпрощається зі своїми грошима.» [12, с. 44]. К. Неволін, спираючись на цю статтю, вважав, що будь-який договір купівлі-продажу дійсний лише тоді, коли він укладений у присутності двох свідків або митником [13, с. 46]. Своєю чергою М. Володимирський-Буданов, спростовуючи попередню думку, вказує, що в згаданій статті мова йде лише про купівлю-продаж крадених речей чи таких, на які продавець не має права власності [9, с. 47-48]. А проте, з метою запобігання невігідних наслідків, пов'язаних із купівлею крадених речей (втрата грошей, переданих продавцю за ці речі), цілком природно, що кожен прагнув купити річ у присутності свідків чи митника. В разі з'явлення претензій покупець вказував на продавця і його показання підтверджувались двома свідками або одним митником. Отже, вони в такому випадку виконували нотаріальну функцію, тобто посвідчували факт купівлі речей. Принагідно відзначимо, що митниками за часів Київської Русі були державні чиновники, що призначалися вищими органами влади [14, с. 10-12].

Ми підтримуємо думку Л. В. Єфименка в тому, що історико-правове значення Руської Правди у формуванні витоків нотаріату полягає в передбаченні цим джерелом права свідків як провісників посадових осіб та органів, що в подальшому вчиняли нотаріальні дії [15, с. 6].

Уже на початку X ст. на Русі було відоме спадкування за законом, за заповітом і за звичаєм. Як наголошує О. І. Нелін, найголовніше є те, що русько-візантійські договори є доказом існування вже в той період середньовічної української правової системи, яка передувала системі права «Руської Правди» [16, с. 34].

Спершу в Київській Русі за законом спадкували лише сини – батьківський двір неподільно переходив до молодшого сина, а решта майна розподілялась порівну (стаття 100 «Просторової правди»), притому сини були зобов'язані видати заміж сестер із приданим (стаття 95 «Просторової правди»). Однак за Русі з Візантією 911 року, за відсутності синів спадкували брати померлого.

За нормами «Руської правди» встановлювалися два види спадкування: для бояр та для смердів. Майно смерда, який не залишив після себе синів, переходило до князя. Заміжні дочки смерда спадщини не отримували, а незаміжні – отримували лише частину майна, яка становила її посагом при одруженні. Однак стосовно бояр і дружинників передбачався виняток – їхня спадщина за відсутності синів могла переходити і до дочок (стаття 91 «Просторової правди»). У цьому, зокрема, виявився принцип феодального права як права-привілею. Пізніше положення статті 91 «Просторової правди» були поширені на біле духовенство, ремісників, вільних общинників.

Успадковувати власність можна було як за заповітом, так і за законом. За Руською правдою спадкувати могли лише діти, народжені в законному шлюбі. Діти ж наложниці, після смерті свого батька і пана не одержували спадщини, проте разом з матір'ю ставали вільними.

Заповіт укладався переважно усно, та майже не вживалася письмова форма. Питання про те, якою ж була у цей період форма заповітів, не ставилась в історико-юридичній науці. Вважалося, що грамотність не була поширеним явищем, відтак природно, що письмова форма заповіту не була обов'язковою, особливо в XI ст. [17, с. 459].

Відповідно до статті 100 «Просторової правди», батьківський двір без поділу переходив до молодшого сина, хоча у західноєвропейському феодальному праву в більшості випадків переваги надавалися старшому синові.

Дочки, за наявності синів у спадкодавця – спадкоємцями батьків не вважалися, бо інакше, одружившись, вони вносили б майно за межі свого роду. Так, у статтях 93, 95 «Просторової правди» є норми, в яких наголошувалося, що ні мати, ні дочки не можуть претендувати на спадщину. Це відповідало загальній тенденції – в більшості народів світу при переході від первіснообщинного ладу до цивілізації існував звичай, у відповідності з яким спадкувати могли тільки сини.

Підтвердженням факту зародження нотаріату в державі є положення про порядок спадкування (засновані на звичаєвому праву), передбачені в договорі Русі з Візантією 911 року. Аналізуючи норми вказаного договору, слід зазначити, що тодішнє законодавство розрізняло спадщину як за заповітом, так і за законом, які згодом увійшли у Просторову редакцію «Руської правди» (статті 90-106). Так, відповідно до пункту 13 договору, зазначено: якщо руський, що знаходиться на службі в Греції у Грецького царя, помер, не заповівши свого майна, а своїх (родичів) у нього (в Греції) не буде, то нехай повернуть його майно найближчим родичам на Русі. Якщо ж він складе заповіт, то нехай той, кому (він) написав (розпорядження) успадкувати майно, візьме заповітне і успадкує його [12, с. 27].

Як справедливо зауважує Л. В. Саннікова, на жаль, відсутні історичні джерела, на підставі яких можна було б скласти цілісне уявлення про можливе коло спадкоємців по заповіту [18, с. 45].

У «Руській правді» відсутні норми, які б регулювали повернення приданого померлої невістки, якщо в неї не було дітей. На думку І. Й. Бойка [19, с. 33] та О.І. Неліна [20, с. 13], ці питання вирішувалися за звичаєвим правом, згідно з яким, придане поверталось родині померлої.

З іншого боку, за «Руською правдою» становище жінки-дружини, матері було в окремих випадках вищим, ніж чоловіка, оскільки дружина зберігала своє окреме майно, а після смерті чоловіка отримувала частину спадщини і ставала на чолі сім'ї та до досягнення повноліття спадкоємцями розпоряджалася їх спадщиною.

Вдова розпоряджалася вищевказаним майном на власний розсуд, але заповідати його могла лише своїм дітям, розподіляючи розміри часток за власним бажанням. Правові норми надавали матері право «дітям волі не давати», виховувати їх у дусі моралі, що панувала в давньоруському суспільстві. Однак у випадку смерті матері та незалишення нею заповіту її частку отримував за законом той з дітей, на чиему дворі знаходилося її майно і при кому матір проживала.

Якщо мати-вдова вдруге виходила заміж, то признавався опікун над майном неповнолітніх спадкоємців з найближчих родичів, у тому числі вітчим. Майно передавалось опікуну при свідках; за виконання своїх обов'язків опікун мав право користуватись доходами з майна опікуваних, а в разі втрати частини спадщини відшкодовував збитки спадкоємцям.

За відсутності заповіту матері її частку отримував за законом той з дітей, на чиему дворі знаходилося її майно і при кому матір проживала. Якщо мати-вдова вдруге виходила заміж, то признавався опікун над майном неповнолітніх спадкоємців з найближчих родичів, у тому числі вітчим. Майно передавалось опікуну при свідках; за виконання своїх обов'язків опікун мав право користуватись доходами з майна опікуваних, а в разі втрати частини спадщини відшкодовував збитки спадкоємцям.

Як справедливо зауважує О. І. Нелін, «Руська правда» взагалі нічого не говорить про права чоловіка щодо спадкування після дружини. За візантійським правом, зокрема Еклогою, якщо дітей від шлюбу не залишилося, то чоловік, який пережив дружину, отримував четверту частину з її посагу, а все решта відходило спадкоємцям померлої. Своєї частки чоловік позбавлявся, якщо брав новий шлюб. Ці норми стали правом і діяли тривалий час у XIX ст. при дітях звичай не визначав за чоловіком ніяких спадкових прав на майно дружини, яке, не виключаючи посагу, цілком переходило від матері до дітей. Однак чоловік не позбавлявся права користуватись майном дружини для утримання та виховання малолітніх дітей, хоч і не мав права віддавати його в заставу з цією метою [21, с. 42].

Впродовж подальшої історії розвитку держави і права України органи, покликані виконувати нотаріальні функції, були і залишаються складовою її правової системи, адже повноваження нотаріату об'єктивно необхідні і затребувані суспільством. Поступовий розвиток нотаріальної діяльності зумовлювався зростанням економічного потенціалу, а відтак і цивільного обороту, розширенням кола об'єктів та суб'єктів приватної власності [22, с. 3].

Висновок. Аналізуючи процес становлення нотаріату в українському праві, можна стверджувати, що його генезис було започатковано в Київській Русі, хоча нотаріусів як державних органів не існувало.

Договір Русі з Візантією 911 року, численні норми «Руської правди», а також духівниці – Климента і Антонія Римлянина 1147 р. і два заповіти князя Володимира Васильовича Волинського свідчать про зародження правового інституту нотаріату за часів Київської Русі.

Норми Руської правди щодо речового та зобов'язального права викладаються лише як винятки. Тому більшість цивільно-правових відносин у XI-XII ст. і надалі регулювалися нормами звичаєвого права. Подальші розвідки можуть бути направлені на більш детальне вивчення норм «Руської правди» щодо посвідчення договорів, зокрема договорів позики.

Подальший розвиток нотаріату та нотаріального законодавства продовжено за часів Литовсько-Руської держави, який базується на підвалинах, закладених Руською Правдою і звичаєвим правом, а також під впливом польського, німецького права, а також рецепційованого римського та візантійського права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Черниш В. М., Степаненко В.Д. До питання про історіографію вітчизняного нотаріату: історико-правовий аспект / В. М. Черниш, В. Д. Степаненко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2009. – № 12. – С. 39-47.
2. Сучкова Н. В. Нотариат : учебник для бакалавров / Н. В. Сучкова. – М. : Издательство «Юрайт», 2014. – 330 с.
3. Черемных И. Г. Становление независимого нотариата России как института по осуществлению правоохранительной деятельности : автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. – Москва, 2007. – 55 с.
4. Шатіло В. Вітоки українського права / В. Шатіло // Нотаріат для Вас. – 1997. – № 1(2).
5. Історія українського права : [посіб.] / І.А. Безклубий, І. С. Гриценко, О. О. Шевченко та ін. – К. : Грамота, 2010. – 336 с.
6. Яворська О.С. Звичаєве право в системі соціальних регуляторів цивільних відносин. [Електронний ресурс] / О. С. Яворська. – Режим доступу : www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=149.
7. Андрій Яковлів. Українське право [Електронний ресурс] / А. Яковлів // Litopys.org.ua/cultur/cult15.htm.
8. Чубатий М. Д. «Руська правда» (з «Огляду історії українського права»/ М. Д. Чубатий // Антологія української юридичної думки. В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Том 2: Історія держави і права України: Руська правда / Упорядники: І. Б. Усенко, Т. І. Бондарук, І. В. Музика, І. К. Омельченко ; відп. редактор І. Б. Усенко. – К. : Видавничий Дім «Юридична книга», 2002. – С. 454-459.
9. Владимирский-Буданов М.Ф. Хрестоматия по истории русского права. – Изд. 4-е. – Вып. 1. – СПб. / М. Ф. Владимирский-Буданов. – К., Оглоблин, 1889. – 249 с.

10. Бачур В. С. Інститут земельних відносин у цивільному звичаєвому праві України в Х-середині XIX ст. (історико-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. С. Бачур. – Нац. Ун-т внутр. справ. – Харків, 2004.
11. Комаров Н. И. Очерки истории права Российской империи (вторая половина XIX-начало XX в.) / Н. И. Комаров, Д. А. Пашенцев, С. В. Пашенцева. – М. : Статут, 2006. – 384 с.
12. Гуз А.М. Історія держави і права України. Джерела періоду Київської Русі : навчальний посібник / Упорядкування і наукові коментарі / А. М. Гуз. – К. : КНТ. –2007. – 72 с.
13. Неволин К.А. История российских гражданских законов : В 3 т. / К. А. Неволин. – СПб., 1845. – СПб., 1912. – Т. 2. – Кн. 2.
14. Кольбенко А. В. Історико-правові аспекти утворення та діяльності митних органів України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. В. Кольбенко. – Львів, 1997. – 20 с.
15. Єфіменко Л. В. Правова охорона цивільних прав та інтересів у нотаріальній діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Л. В. Єфіменко. – Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2013. – С. 22.
16. Нелін О. І. Інститут нотаріату в Україні: від минувшини до сьогодення : монографія / О. І. Нелін. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. – 130 с.
17. Юшков С.В. Общественно-политический строй и право Киевского государства / С.В. Юшков. – М. : Госуд. изд-во юрид. лит-ры, – 1949. – 544 с.
18. Санникова Л. В. Інститути частного права в Русской Правде / Л.В. Санникова. – М. : Статут, 2014. – 80 с.
19. Бойко І. Й. Правове регулювання цивільних відносин в Україні (IX-XX ст.): [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів] / І. Й. Бойко. – К. : Атіка, 2012. – 348 с.
20. Нелін О. І. Співвідношення сімейної власності і спадкування у Київській Русі / О. Нелін // Юридична України. –2011. – № 8. – С. 11-15.
21. Нелін О. І. Спадкове право України : навч. посібник / О. І. Нелін. – К. : Видавничо-поліграфічний центр « Київський університет», 2013. – 247 с.
22. Ясінська Л. Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Л. Е. Ясінська. – Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2005. – С. 20.

УДК 347.447.52(477)

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ТА КРИТЕРІЇ ПОДІЛУ ПРИНЦИПІВ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

MODERN ASPECTS AND CRITERIA FOR DIVISION OF THE LEGAL RESPONSIBILITY PRINCIPLES

Задніпряна М.Ю.,

аспірант кафедри теорії держави та права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті досліджено теоретико-правові засади формування принципів юридичної відповідальності. Наведено різні підходи вчених до визначення поняття «принцип юридичної відповідальності». Розглянуто критерії щодо класифікації принципів юридичної відповідальності.

Ключові слова: відповідальність, принципи юридичної відповідальності, юридична відповідальність, принципи права, класифікація принципів юридичної відповідальності.

В статье исследованы теоретико-правовые основы формирования принципов юридической ответственности. Приведены различные подходы ученых к определению понятия «принцип юридической ответственности». Рассмотрены критерии по классификации принципов юридической ответственности.

Ключевые слова: ответственность, принципы юридической ответственности, юридическая ответственность, принципы права, классификация принципов юридической ответственности.

This article explores the theoretical and legal basis for the formation of the legal responsibility principles. There are various approaches to the definition of scientific principle of legal responsibility. Consider criteria for the classification of the legal responsibility principles.

Key words: responsibility, principles of legal responsibility, legal responsibility, principles of law, the classification principles of legal responsibility.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день питання принципів юридичної відповідальності та їх класифікації є досить дискусійним. Актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю оновлення сформованих підходів до визначення принципів юридичної відповідальності та їх взаємозв'язку з розвитком правових інститутів і системи законодавства. Дослідження принципів юридичної відповідальності уточнює зміст самої юридичної відповідальності і впливає на розвиток даного правового інституту в цілому. Критерії розмежування, поділу принципів юридичної відповідальності в сучасній правовій літературі містять різнопланові підходи.

Метою статті є дослідження підходів щодо розуміння принципів юридичної відповідальності та класифікації їх за різними ознаками.

Аналіз досліджень проблеми. Поняття принципів юридичної відповідальності формувалося впродовж тривалого часу розвитку людства та його соціальних і правових інститутів. Поняття «відповідальність» по-

ходить від латинського слова «respondere» та означає, по-перше, обов'язковість несення щодо негативної відповідальності за результати своєї діяльності, по-друге, прийняття позитивної відповідальності за вчиненні діяння. Означені основні значення поняття відповідальності на сьогодні набули значного розвитку не лише у праві, а й у соціології, філософії та багатьох інших науках, що підтверджує міждисциплінарне значення проблеми визначення змісту тих принципів, що набувають нормативної фіксації в актах законодавства.

Вивченню юридичної відповідальності та принципів юридичної відповідальності у своїх працях приділяли увагу такі вчені, як С.С. Алексєєв, І.А. Безклубий, М.І. Брагінський, В.В. Вітрянський, Н.О. М'ясникова, А.О. Осауленко, О.Ф. Скакун, О.В. Зайчук, М.Д. Шаргородський та багато інших.

На сьогоднішній день у праві питанню принципів юридичної відповідальності присвячено багато досліджень. Однією із причин популярності цієї тематики